

Brocki, Zygmunt

Wśród publikacji o etymologii nazwiska Mikołaja Kopernika

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 465-470

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WŚRÓD PUBLIKACJI O ETYMOLOGII NAZWISKA MIKOŁAJA KOPERNIKA

O etymologii nazwiska *Kopernik* pisał już w połowie XIX w. A. Krzyżanowski w pracy *O rodzinach społecznych i zażytych w Krakowie z Kopernikami*, ogłoszonej w „Bibliotece Warszawskiej” 1841/III, ss. 27—40. Następnie zajął się tym już językoznawca, J. Karłowicz, w pracy *Imiona własne polskich miejsc i ludzi od zatrudnień*, „Pamiętnik Fizjograficzny” VI, 1886, dział IV, ss. 49—79. Pierwszą pracę poświęconą wyłącznie nazwisku *Kopernik* napisał wybitny językoznawca, J. Łoś: *O nazwisku Mikołaja Kopernika w czterysta pięćdziesiątą rocznicę jego urodzenia*, „Język Polski” VIII, 1923, ss. 1—8, 22. Z artykułem tym polemizował A. Brückner w „Przeglądzie Warszawskim” 1925, nr 22. Pochodzenie i pisownię nazwiska genialnego astronoma poruszył następnie J. Wasiułyński w swej głośnej, kontrowersyjnej książce *Kopernik twórca nowego nieba*, Warszawa 1938. Sprawę tę zaznaczył też polemicznie M. Magdański w artykule *Uwagi o Koperniku* (*Ex re pracy J. Wasiułyńskiego* [...]), „Roczniki Historyczne” XIV, 1938 (o nazwie *Kopernik*: ss. 106—107); polemizował również z Wasiułyńskim A. Birkenmajer na łamach wielu czasopism i w swych książkach. Po wojnie artykuł *Rodowód Mikołaja Kopernika i wywód jego nazwiska* dała J. Siwkowska w „Poradniku Językowym” 1953, z. 7, ss. 13—19.

Zanim przejdziemy do nowszych, z ostatniego dziesięciolecia, polskich publikacji zajmujących się etymologią nazwiska *Kopernik*, wspomnimy, że nad pisownią tego nazwiska zastanawiał się znany niemiecki kopernikanista, H. Schmauch, w rozprawie *Um Nikolaus Copernicus*, „Studien zur Geschichte des Preussenlandes” 1963 (i odbitka, Marburg 1963). Treść tej rozprawy podał polskiemu czytelnikowi J. Pagaczewski we „Wszechświecie” 1964, nr 11. Schmauchowi chodziło wyłącznie o czysto niemiecką poprawność formy nazwiska, polska forma nazwiska *Kopernika* nie wchodziła w zakres jego rozważań, tak jak i w ogóle polskość *Kopernika* nigdy nie stanowiła przedmiotu jego naukowych zainteresowań. Schmauch opowiadał się za formą *Copernicus* (na to podwójne pp kładzie nacisk, jako niezbędne dla niemieckiej poprawności nazwiska), za którą też, jak wskazuje ten autor, opowiedziała się w 1960 r. (rewizjonistyczna) Komisja Historyczna Badań Prus Wschodnich i Za-

chodnich. H. Schmauch nie przypomniał jednak, że w czasie ostatniej wojny władze berlińskie zatwierdziły inną wersję: *Kopernikus*¹.

*

W 1960 r. w cyklu wydawnictw Instytutu Śląskiego w Opolu ukazała się książka S. Rosponda *Nazwiska Ślązaków* (oparta na przygotowanym przez tego uczonego obszernym *Słowniku nazwisk śląskich*). Na ss. 49—53 znajdują się tutaj rozważania o nazwisku Mikołaja Kopernika. Według autora za śląskim pochodzeniem rodziny genialnego astronoma przemawia następujący łańcuch argumentacyjny: 1) w XIII—XIV w. mieszczaństwo śląskie (niemieckie, polskie i częściowo spolonizowane) żywo uczestniczyło w ruchu osadniczym ze Śląska do Krakowa; 2) historyczne postaci o nazwisku *Kopernik* i bardzo częstym tradycyjnym imieniu *Mikołaj* spotykamy w XIV—XV w. na osi Śląsk—Karków; 3) w rodzinie astronoma było to nie tylko jego imię, ale tak się nazywał również jego ojciec i pradziad; w świetle tego bardzo interesujący wydaje się fakt, że w przysudeckiej miejscowości *Koperniki*, w dzisiejszym powiecie nyskim, był kościół pod wezwaniem św. Mikołaja. Jeśli idzie o samo nazwisko: S. Rospond przypomina, że nazwisko *Kopernik* usiłował już wyjaśnić J. Karłowicz (zob. jego pracę cyt. wyżej) jako pochodzące od nazwy zawodu *kopernik* 'obrabiacz miedzi' (wyraz ten pochodziłby od staropolskiego wyrazu *koper* 'miedź', ten zaś z łac. *cuprum*, poprzez niem. *Kupfer*; jeśli idzie o budowę słowotwórczą: *kopernik* byłby tego typu, co *złotnik*, *ogrodnik* itp., a więc z formantem *-nik*). S. Rospond uważa jednak, że słuszny jest wywód J. Łosia (art. cyt. wyżej), który nazwisko *Kopernik* objaśniał jako pochodzące od nazwy miejscowej. Pierwsze jej zapisy przedstawiają się tak: 1272 r. *Coprnih*, 1284 r. *Copirnik*, 1310 r. *Copernik*. J. Łoś zrekonstruował ją jako *Kopernik*. Według Rosponda jest to rekonstrukcja niesłuszna, w rzeczywistości bowiem idzie tutaj o formację pluralną: *Koperniki*. Była to więc nazwa typu służebnego, por. *Sokolniki*, *Łagiewniki*, *Zerdniki* itd., tak też *Koperniki*, co dosłownie znaczy „osada *koperników*, tj. wytapiaczy miedzi”. S. Rospond zaznacza przy tym, że formalnie biorąc możliwy jest też inny wywód nazwy tego gniazda rodziny *Koperników*: od nazwy rośliny *kopr*, ale interpretacja ta odpada ze względu na semantycznych: w tych stronach Śląska powszechnie znano *koperników*.

Nazwa osobowa *Kopernik* wywodzi się niewątpliwie od nazwy miejscowej, sprawa jednak: czy sama ta nazwa miejscowa jest typu służebnego, jak przyjmuje S. Rospond, czy jest to nazwa topograficzna — stała się przedmiotem kontrowersji między tym uczonym a E. Mośką, polemiki toczonej od kilku lat w „Poradniku Językowym”.

¹ Używał jej wówczas i sam Schmauch, zob. jego prace: *Nicolaus Kopernikus deutsche Art und Abstammung* i *Nikolaus Kopernikus und der deutsche Osten*, w: *Nikolaus Kopernikus — Bildnis eines grossen Deutschen*, Münich — Berlin 1943. Por. też w napisie na płycie przytwierdzonej przez okupantów na pomniku Kopernika przed warszawskim pałacem Staszica: „Dem deutschen Astronomen — Nikolaus Kopernikus” (jak wiadomo, płyta z tym napisem była tutaj bardzo krótko!).

Polemika ta rozpoczęła się artykułem E. Mośki *O nazwie miejscowej Koperniki i nazwisku Toruńczyka*, 1962, s. 176—181. Według tego autora rekonstrukcja w postaci *Koperniki*², czyli osada zamieszkała przez wydobywaczy czy wytapiaczy miedzi, albo rękodzielników wyrabiających naczynia miedziane, jest niesłuszna. E. Mośko w podstawie interesującej nas nazwy miejscowej widzi nazwę charakterystycznej w tej okolicy rośliny *kopr*, *koper*, *koprz* (jest to nazwa aż siedmiu gatunków roślin, przede wszystkim rośliny *Anetum graveolens* = *koper ogrodowy*); od tej podstawy za pomocą formantu *-nik* utworzona jest nazwa miejscowa *Kopernik* (sing.), jak np. od *chmiel* nazwa miejscowa *Chmielnik*.

S. Rospond odpowiedział na to w artykule *Toponomastyka a geologia (W sprawie nazwiska Kopernik)*, 1963, ss. 429—434³. Następne publikacje:

E. Mośko, *Jeszcze o nazwisku Kopernik*, 1964, ss. 23—25 (artykuł ten jest tylko dopełnieniem poprzedniego artykułu tegoż autora); E. Mośko, *Toponomastyka i antroponimia (Odpowiedź prof. S. Rospondowi)*, 1965, ss. 312—328; S. Rospond, *Mikołaj Kopernik oraz Koperniki na Śląsku*, 1966, ss. 147—155.

Dyskusja ta została streszczona w dwóch notach bibliograficznych: *Wokół nazwiska Kopernika*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. 11: 1966, ss. 290—292; *Fakty pozajęzykowe w badaniach onomastycznych (kopernik, koperniki, koper)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” R. 15: 1967, s. 365—366.

Następnie E. Mośko ogłosił jeszcze dwa artykuły, także w „Poradniku Językowym”: *W sprawie nazwy Kuperny Młyn = Kopernik w pow. międzyrzeckim*, 1969, ss. 16—21; *W sprawie nazwy Koprnik-Koprzywnica w powiecie nyskim i nazwisku Kopernik*, 1970, ss. 17—28. W pierwszym z nich autor wskazuje, że w zapisach źródłowych XVIII w. znajduje się nazwa *Kopernik* odnosząca się do kuźnicy miedzi pod Międzyrzeczem. Niewątpliwie jest ona związana z wyrazem *koper*, oznaczającym dawniej „miedź”. Wyraz ten w słownictwie polskim spotykany jest dopiero od XV w., a więc nazwa wielkopolskiej miejscowości *Kopernik* i śląskiej *Kopernik* to twory odrębne i całkiem różne etymologicznie, zupełnie inna jest też ich chronologia: jeśli rzeczywiście istniał wyraz *kopernik* znaczący „miedziarz”, to nie mógł on być w naszym języku przed XV w., bo dopiero wówczas pojawił się u nas wyraz *koper* ze znaczeniem „miedź”, gdy tymczasem nazwa śląskiej miejscowości *Kopernik* zapisana jest już w XIII w.

W następnym artykule E. Mośko do argumentacji lingwistycznej, bardzo tutaj obszernej, która zdaniem autora przemawia za wywodem nazwy śląskiej wsi od nazwy powszechnej na Śląsku rośliny *kope/r*, dołączył argumentację pozajęzykową, historyczną, pozwalającą ustalić stosunkową późność hutnictwa miedziowego w powiecie nyskim. Podczas bowiem gdy miejscowość *Kopernik* znamy już z dokumentu z 1272 r., to najwcześniejsza wzmianka o metalurgii w tej okolicy pochodzi z 1419 r.,

² Taką też postać, *Koperniki*, w 1946 r. przyjęła Komisja Ustalania Nazw Miejscowych; a więc jest to postać dzisiaj urzędowa.

³ Przedruk w: S. Rospond, *Pogadanki o śląskim nazewnictwie*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969 (Biblioteczka Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego nr 19), ss. 81—88.

a przy tym brak jest jakichkolwiek danych historycznych czy archeologicznych, które by wskazywały, iż rzeczywiście na obszarze wsi Kopernik rozwinęło się kiedyś kopalnictwo czy przetwórstwo miedzi. Na końcu artykułu E. Moško dodaje, że wieś *Kopernik* jest starą wsią sprzed kolonizacji niemieckiej, „na co wskazuje jej niezmiennie od najdawniejszych czasów polska i słowiańska postać wywodząca się z okresu poprzedzającego główną falę zapożyczeń niemieckich do języka polskiego”; tak więc „największy uczonej ery nowożytnej pochodzi ze starej wsi polskiej nie objętej napływem ludności niemieckiej w dobie kolonizacyjnej” (s. 28).

Kolejna replika prof. Rosponda ukazała się pt. *Jeszcze w sprawie nazwiska Kopernika*, w „Poradniku Językowym” 1970, ss. 433—435.

W przeglądzie naszym uwzględnimy też publikacje nie naukowe, z jednej strony dlatego, że są one dowodem wciąż żywego w naszym społeczeństwie zainteresowania osobą wielkiego astronoma, z drugiej zaś dlatego, by przypomnieć, że aby się wypowiedzieć w kwestiach językowych należy się w tych kwestiach — choć trochę orientować.

W „Dzienniku Bałtyckim” 1969, nr 34, czytelnik tej gazety, R. Szmelter z Lęborka, umieścił artykuł *Jeszcze w sprawie ortograficznej próby zniemczenia Kopernika*, mający nawiązywać do ogłoszonego w numerze 29 tegoż dziennika artykułu K. Białkowskiego *Ortograficzna próba zniemczenia Kopernika*, gdzie zestawiono znane już fakty z historii niemieckich sztuczek z nazwiskiem Kopernika. W rzeczywistości artykuł R. Szmeltera zajmuje się czymś innym: poświęcony jest on „sprawie niewątpliwie [sic] właściwej pierwotnej formy polskiego zapisu nazwiska Kopernika”. Autorem tej opinii jest sam autor artykułu. Otóż wbrew wszelkim danym dokumentowym, filologicznym, i wbrew literaturze fachowej (zob. wyżej), powiada on, że pierwotną formą nazwy wsi, z której pochodzą Kopernicy, była forma *Cobiernik*, wywodząca się od wyrazu *kobiernik*, oznaczającego tkacza wyrabiającego kobierce; dopiero Niemcy w miejsce -b- dali -p-, stąd *Cobiernik* uzyskało niemiecką formę *Koepernig*, tak samo jak np. „*Stołb* (Słupsk) — *Stołp*”. Tak więc — według autora, amatora-„etymologa” z Lęborka — już sam wielki astronom pisał swe nazwisko w postaci będącej „następstwem obcych naleciałości”: *Kopernik*. Do tego dodamy: miał rację K. Nitsch pisząc, że etymologiczne maniactwo jest nieśmiertelne⁴.

W „Przeglądzie Geologicznym” 1970, s. 43, ukazała się nota bibliograficzna streszczająca wymieniony wyżej artykuł S. Rosponda *Toponomastyka a geologia*, przedrukowany w 1969 r. w zbiorze *Pogadanki*

⁴ K. Nitsch, *Znów etymologiczne maniactwo*, „Język Polski”, 1951, ss. 89—90. Trzeba tu dodać, że nazwa Słupska zawsze brzmiała *Słupsk*, w kaszubszczyźnie *Słępsk*, *Słępsko*, w zapisach: 1180 r. in *Słupsk*, 1236 r. de *Słupsko*, 1240 r. *Zlupensi* itd., a więc zawsze z -p-, a nie, jak dowolnie chce autor z „Dziennika Bałtyckiego”, *Stołb*. Nazwa *Słupsk* etymologicznie związana jest bowiem z nazwą rzeki przepływającej przez miasto Słupsk, w zapisach: 1278 r. fluvium *Słupam*, 1286 r. in fluvio *Stołp* itd., dzisiaj *Słupia* (też *Stupa*). Etymologicznie związana jest ona z terminem *stąp* — nazwą rodzaju sieci oraz *stop*, *stup* — nazwą pewnego urzędnika służącego do połowu ryb w rzece. O nazwie *Słupia* i *Słupsk* pisał niejednokrotnie M. Rudnicki, ostatnio obszernie w specjalnie tym nazwom poświęconym artykule w „Onomastica” R. 1: 1955, ss. 121—127.

o śląskim nazewnictwie (zob. nasz przyp. 3). Poniżej tej notatki „Przeгляд Geologiczny” zamieścił uwagi (z mapką) J. Wyżkowskię, wskazujące że w okolicy dzisiejszych Koperników po stronie czeskiej występują rudy miedzi, i że kilkanaście kilometrów od tej miejscowości, na obszarze Czechosłowacji, znajduje się szczyt górski o nazwie *Kepník*, która to nazwa związana jest „z faktem występowania rud miedzi”; a zatem „bezsporne [sic!] wydaje się [...] wyprowadzenie nazwy miejscowości *Koperniki* od słowa *cuprum* — miedź”, a nie od nazwy rośliny *kopr*. — Tu znów musimy zwrócić uwagę, jak bardzo odważny jest ten specjalista w dziedzinie wcale nie językoznawczej, bo geolog, rozstrzygając to, co dla odpowiednich fachowców, językoznawców-onomastów, jest jeszcze przedmiotem sporu naukowego. Rozstrzyga bez sprawdzenia, czy w czasie, w którym powstała interesująca nas wieś w powiecie nyskim było już tam górnictwo lub obróbka miedzi (wystarcza mu fakt, że dzisiaj eksploatuje się tutaj rudę miedzi). A miarą jego orientacji w faktach językowych jest to, że nazwę *Koperniki* wyprowadza bezpośrednio z wyrazu łacińskiego *cuprum* (przy tym podaje, że ten łaciński wyraz był powszechnie używany jeszcze w początkach XIX w., tak jakby to miało tutaj jakiegokolwiek znaczenie. Wyraz *cuprum* używany jest w nauce zresztą i dzisiaj. Ale co z tego?), co oczywiście jest niemożliwe: podstawą nazwy miejscowej *Kopernik(i)* może być ewentualnie staropolska nazwa miedzi, tj. wyraz *koper* (który pochodzi z języka niemieckiego, a dopiero odpowiednia nazwa niemiecka pochodzi z łac. *cuprum*; ale przecież to inna sprawa⁵).

Literatura dotycząca nazwiska *Kopernik* nie jest też znana K. Aścikowi i, choć — jak pisze w „Problemach” 1970, s. 189 (dział „Listy i odpowiedzi”) — poświęcił on „dużo czasu, aby poznać gruntownie życie i działalność Mikołaja Kopernika”. Nie znając tej literatury lingwistycznej (przypominam, że np. dyskusja między S. Rospondem a E. Moską toczy się w „Poradniku Językowym”, a więc nie w piśmie naukowym, ale popularnonaukowym) zastanawia się nad samym nazwiskiem *Kopernik*: „może ulegając polonizacji w XIV i XV wieku przodkowie M. Kopernika zmienili swe staropruskie imię osobowe lub przydomek na bardziej polskie *Kopernik*?” Dlaczego staropruskie? Otóż w pewnej publikacji z 1862 r. znajduje się sugestia, że *Kopernik* był narodowości pruskiej, a nazwisko jego brzmiało: *Czepernik* (dopiero pod wpływem łaciny uległo przemianie na *Kopernik*), natomiast sam K. Aścik znalazł szereg pruskich nazw osobowych, które „mają analogiczne końcówki -ik, tak jak *Czepernik* lub *Kopernik*”, np. *Genderik*, *Thideric*, *Abestik*⁶.

Pod tymi przedziwnymi jak na XX w. fantazjami umieszczona jest obszerna odpowiedź specjalisty-bałtynisty, J. Otrębskiego (ss. 189—190). Niestety i ta publikacja zdumiewa. J. Otrębski pisze: „Nazwisko naszego Kopernika znamy w dwojakiej postaci, niemieckiej (Niklas) *Kopperrnigk* (chodzi tu o ojca) i łacińskiej *Coppernicus*. Otóż w żadnej z tych dwu postaci nazwisko to nie może być ani polskie, ani

⁵ Łac. *cuprum* pochodzi zaś z grec. *kuprion*, ten zaś wyraz od nazwy wyspy *Kypros*, tj. Cypru, gdzie było kopalnictwo miedzi.

⁶ Jak widać, K. Aścik się nie orientuje, że w *Kopernik* formantem (a nie końcówką!) jest -*nik*, a nie -*ik* (przy okazji: końcówka jest terminem fleksji, a nie słowotwórstwa).

pruskie. Nie pozostaje więc nic innego, jak badać pochodzenie nazwiska *Kopernik* ze stanowiska języka niemieckiego, czego też niemieccy germaniści nie zaniedbują". Zdziwienie jest oczywiście jeszcze większe niż w wypadku sugestii nie językoznawcy K. Aścika, a to dlatego, że odpowiedź ta wyszła spod pióra językoznawcy. Dlaczego Otrębski zignorował całą polską literaturę językoznawczą dotyczącą nazwiska *Kopernik*? I czyżby nie znał podpisu naszego genialnego uczonego, w którym nazwisko nie ma formy ani *Kopperrnick* ani *Copperrnicus*, lecz — *Copernik*? Podpis ten reprodukuje Rospond na s. 50 cyt. wyżej książki *Nazwiska Ślązaków*; tamże, i na s. 51, wymieniono ze źródeł historycznych kilku Koperników śląskich czy śląsko-krakowskich, np. *Kopperrnic*, *Coperrnic*, *Koperrnick*, *Kopperrnick*, *Koperrnick*, Stanisław *Koperrnik* we Wrocławiu z 1417 r., Claus (= Nicolaus) *Koperrnik* w Zgorzelcu z 1440 r.⁷

⁷ Prof. Otrębski wypowiada się też na temat narodowości Kopernika. Najpierw zaznacza, że „nawet całkowite wyjaśnienie nazwiska nie rozstrzyga sporu o narodowości, gdyż w tym pojęciu mieszczą się oprócz języka także inne elementy. Sprawa bywa niekiedy skomplikowana i nie poddaje się ścisłemu ujęciu” (s. 189); a następnie: „Kim ostatecznie był Kopernik? Był to mieszkaniec Regnum Poloniae, przywiązany szczególnie był Kopernik? [...] Słowem — był to Polonus, obywatel Królestwa Polskiego” (s. 190). I wreszcie: „Czyż narodowi polskiemu nie wystarczy stwierdzenie, że ośniewający swą wspaniałością kopernikański system świata ukształtował się ostatecznie w Regnum Poloniae (w r. 1530), że właśnie w jego granicach twórca znalazł odpowiednie warunki życia i pracy?” (ib.). Kwestię tę przytaczam tylko w przypisie, i bez komentarza, przegład nasz bowiem poświęcony jest tylko zagadnieniu etymologii nazwiska *Kopernik*.

AMONG THE PUBLICATIONS ON THE ETYMOLOGY OF THE NAME OF NICHOLAS COPERNICUS

SUMMARY

This article gives the review of publications concerning the etymology of the name *Kopernik* (*Copernicus*) in the Polish literature of the last ten years. First of all, it was reminded that this etymology had already been examined in Poland during the last years of the first half of the 19th century (A. Krzyżanowski in 1841) and then three linguists, J. Karłowicz (1886), J. Łoś (1923) and A. Brückner (1925) were doing some research work, then J. Wasutyński (1938), M. Magdański (1938) and the most outstanding expert of problems connected with *Copernicus* — A. Birkenmajer several times worked on that subject. J. Siwkowska wrote about the name of *Copernicus* in 1953. Then S. Rospond wrote about this name in his book „The Names of the Silesians” (Opole, 1960). The name *Kopernik* originated from the name of a certain village in Silesia in the district of Nysa; according to J. Łoś's opinion the name of the village was *Kopernik*, according to S. Rospond's opinion it was *Koperrniki*, from Old Polish word standing for a melter of copper or a craftsman making copper pots. The name of such a craftsman has been written nowhere, S. Rospond reconstructs it as „koperrnik”, this name originated from Old Polish name for copper which was „koper”.

This etymology was called in question by E. Moško, a toponymist, in 1962. In his opinion, the cause for the name of the village where Nicholas *Copernicus*'s family had once lived is the Old Polish name of a plant dill (*Anethum graveolens*) which was: „koper”, „kopr”, „koprz”.

This controversy caused a discussion between S. Rospond and E. Moško in the years 1963—1970 (in whole, 7 articles).

The summarized review mentions also several not scientific publications. They also give evidence to great interest of Polish society in a person of the great astronomer, unfortunately, the authors of those publications do not have elementary linguistic knowledge and that is why their opinions and suppositions are not of great value.